

Where are you going Czech agriculture? - Regional geographical aspects

Kam kráčíš české zemědělství? - Regionálně geografické aspekty

Antonín VĚŽNÍK^a, Jan BENEŠ^b

MU Brno, ^aveznik@sci.muni.cz, ^b105612@mail.muni.cz

Abstract

After 1990, the Czech agriculture has undergone a dynamic transformation period, during which the reduced performance of the agricultural sector, significantly reduced the numbers of farm animals and farmed arable land. For the past twenty years, the Czech agriculture faces a constant decline. Production declined by about 1/3, employment has fallen even about 3/4.

While the latter figure may actually be regarded as a positive (increasing the productivity of labor), first means that we have lost its self-sufficiency in almost all agricultural commodities. The decrease is mainly due to the slump in sales of agricultural commodities due to a fall in their prices, while prices of agricultural production fell below the rate of the year 1993. The result of unfavorable price developments is the decline in livestock. This paper describes the development of Czech agriculture in the period 1990-2009, refers to the specific problems of the agricultural sector and the decreasing size in the period after joining the European Union. Attention is also paid to regional differentiation in development (2001-2007) important agricultural characteristics: condition of cattle, dairy cattle and pigs.

Keywords: agriculture, CAP (common agriculture policy) EU, transformation, evolution

Klíčová slova: zemědělství, SZP (společná zemědělská politika) EU, transformace, vývoj

1. Úvod

České zemědělství a související obory prošly od roku 1989 zásadní proměnou, která byla nutná v souladu se změnami společensko ekonomické situace u nás. Zásadní pak byla na vstup ČR do Evropské unie a období po vstupu, kdy se sektor zemědělství musel přizpůsobovat nejen podmínkám panujícím na jednotném trhu EU, ale současně i podmínkám globalizujících se trhů ve světě.

Poprvé v historii České republiky je díky jednotnému trhu EU český zemědělský sektor vystaven přímé konkurenci z dalších 26 států. Podmínky pro hospodaření, včetně podpor z rozpočtu EU a z národních rozpočtů, však zdaleka nejsou srovnatelné mezi jednotlivými členskými státy, což značně ztěžuje rozvoj zemědělství v ČR. Obchod se zeměmi EU tvoří drtivou většinu mezinárodní obchodní výměny ČR a společný trh EU rozhodujícím způsobem ovlivňuje národní trh v ČR.

Studium současných vývojových tendencí agrorurálních struktur je v geografické literatuře převážně ztotožňováno s analýzou územní diferenciací v průběhu společenské transformace. V těžišti pozornosti tak bývá pochopitelně především problematika prohlubování sociálně-ekonomických diferencí mezi jednotlivými regiony, jako např. v pracích - V. Jančák, A. Götz, (1997), A. Věžník, L. Bartošová (2004), P. Spišiak, G. Lelkés (2003), W. Hasinski (1999) apod.

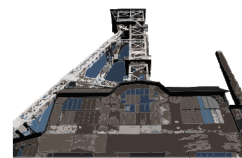
V duchu Společné zemědělské politiky (SZP) EU vystupuje stále více do popředí snaha o posouzení

jednotlivých předpokladů revitalizace zemědělství a posílení jeho mimoprodukčních funkcí, obohacené o možnosti rozvoje venkova zejména uvedené v publikacích a studiích P. Spišiaka (2005), A. Věžníka, H. Svobodové a J. Zvary (2008), J. Némethové (2007, 2009) nebo P. Spišiaka a J. Némethové (2008). Analýzou hodnocení změn v českém zemědělství zejména po vstupu ČR do EU se zabývá i řada zemědělských ekonomů, jako např. T. Doucha a I. Foltýn (2008), nebo M. Štolbová a T. Hlavsa (2008), analýzu příjmových disparit v českém zemědělství řeší např. I. Boháčková a M. Hrabánková (2008). To vše je samozřejmě nepřímo motivováno nynější podobou SZP EU, která tak stále více upouští od podpor poskytovaných na produkci a na výrobek a větší důraz klade na ochranu životního prostředí, tvorbu a údržbu krajiny, bezpečnost potravin a dobré podmínky chovu zemědělských zvířat.

2. Situace v zemědělství ČR

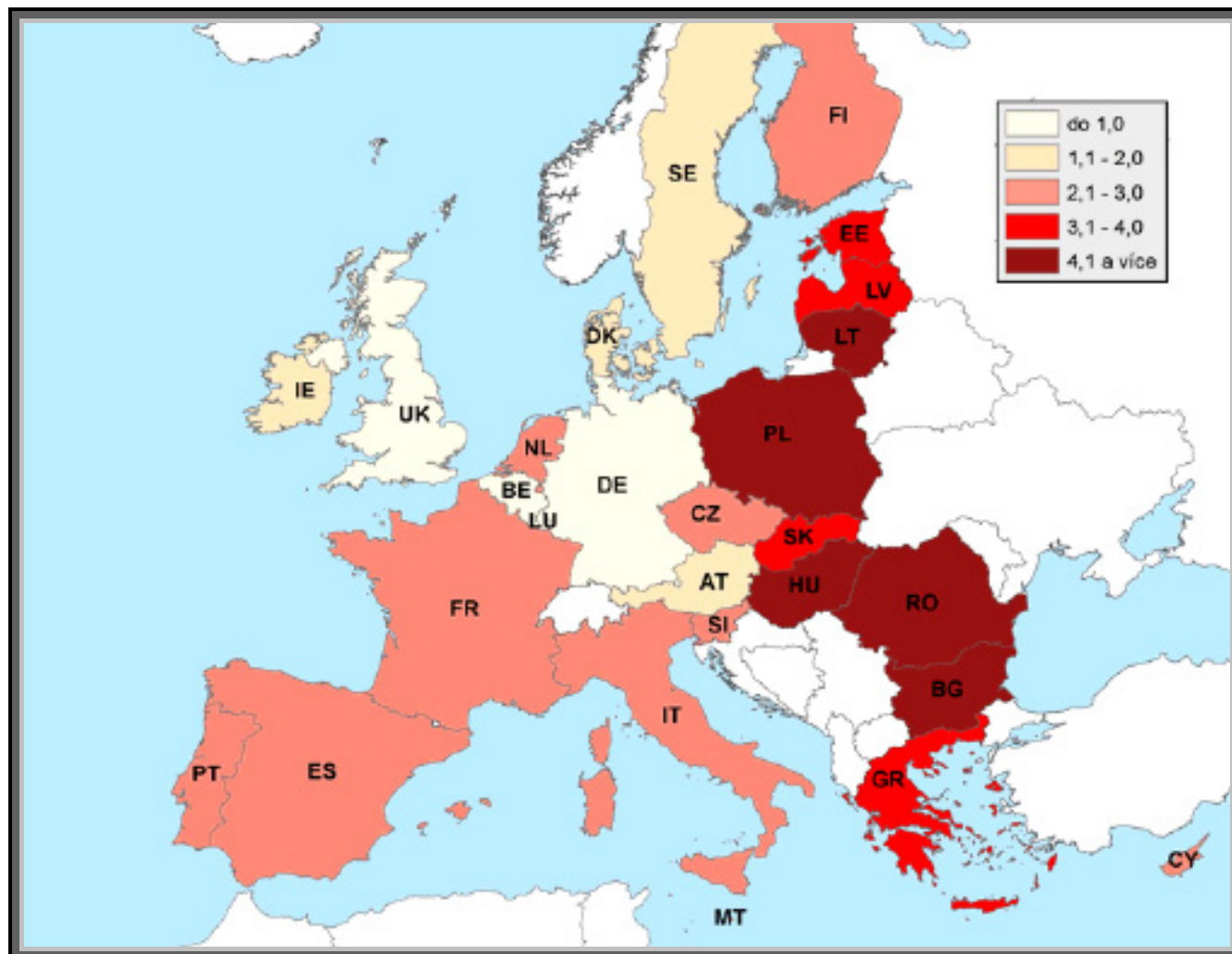
Vstupem do EU získala ČR možnost čerpat každoročně významné objemy finančních prostředků na podpory poskytované do zemědělství. S ohledem na postupný náběh přímých plateb bude objem těchto prostředků až do roku 2013 narůstat, ale další vývoj bude záviset na výsledcích jednání o reformě rozpočtu EU a reformě společné zemědělské politiky.

Podíl zemědělství na celkovém HDP vykazuje stále klesající trend, podobně jako vývoj zaměstnanosti v zemědělském sektoru. Objem zemědělské produkce, vyjádřený ve stálých cenách roku 1989 kolísá pod úrovní 80 mld.Kč.

Význam národního zemědělství na mezistátní úrovni lze dobře vyjádřit i tzv. Podílem zemědělství na celkové přidané hodnotě státu. Tímto ukazatelem tak lze dobře

vystihnout podíl zemědělství na výsledném rozdílu mezi celkovou produkcí státu na straně jedné a celkovou spotřebou státu na straně druhé (viz. Obr. 1).

Obr. 1: Podíl zemědělství na celkové přidané hodnotě v zemích EU v roce 2006 (%)

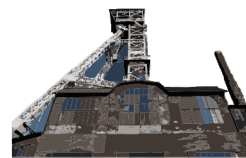
Zdroj: Eurostat

Konkrétní vývoj a aktuální situace se liší podle jednotlivých sektorů. Postupně v zemědělství ČR začala převažovat rostlinná výroba nad živočišnou a rozšířily se extenzivní typy hospodaření. Obecně se za posledních dvacet let snížily stavy hospodářských zvířat, ale rostla jejich užitkovost. Po vstupu ČR do EU však nedošlo ke stabilizaci zemědělského sektoru, ale naopak u některých kategorií hospodářských zvířat se trend poklesu ještě prohloubil. Ceny zemědělských výrobců vykazují převážně mírný růst, ale zároveň rostoucí nestabilitu, která je často hlavní překážkou hospodaření českých farmářů. Ceny výrobních vstupů rostou rychleji než realizační ceny prvovýrobců. Za období 2001 – 2009 činil průměrný meziroční souhrnný index cen zemědělských výrobců 99,8 %, zatímco průměrný

meziroční souhrnný index cen vstupů do zemědělství činil 102,6 % (Vize českého zemědělství...2010).

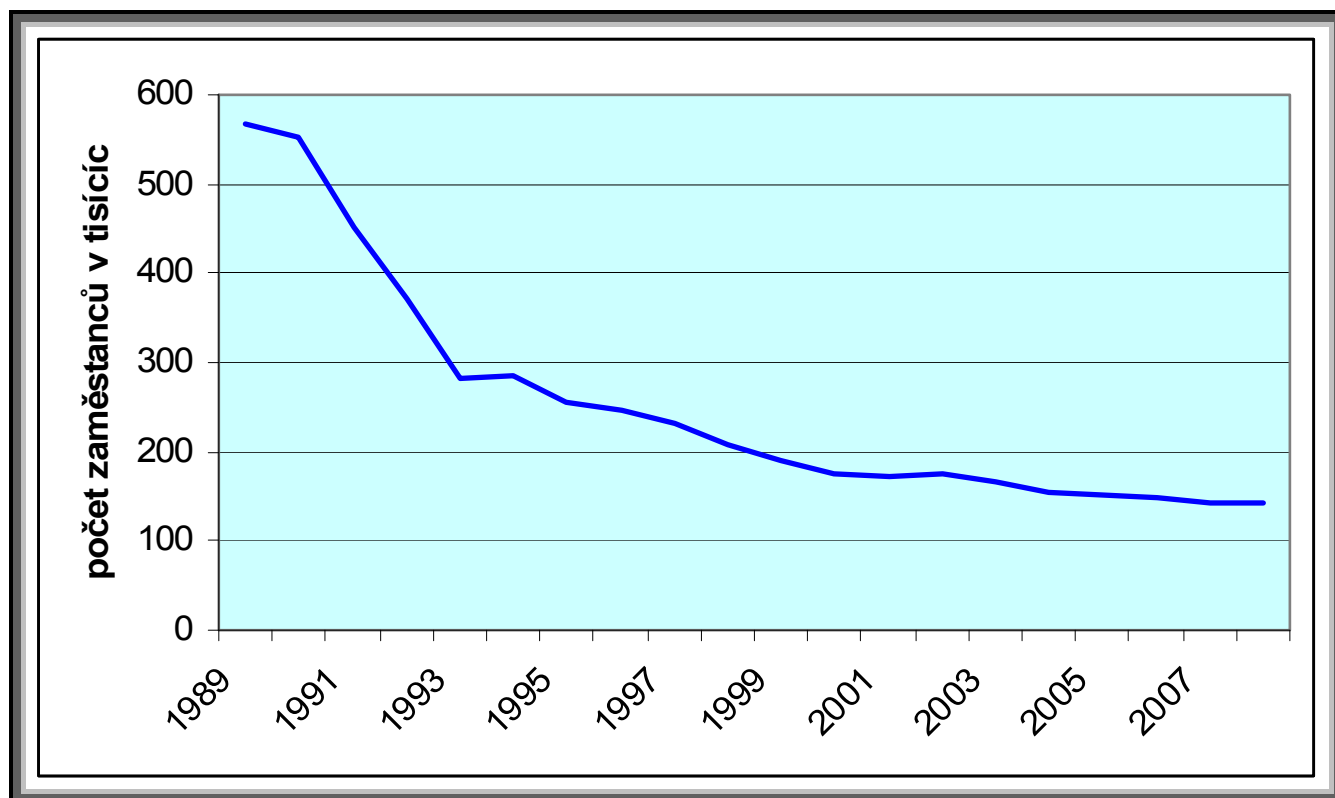
Přestože se zisky zemědělského sektoru v roce 2008 zvýšily od roku 2001 téměř trojnásobně, za celkovým nárůstem stojí především zvyšující se dotace, které drží hospodářský výsledek zemědělského sektoru v kladných hodnotách. V roce 2008 činil zisk zemědělského resortu 9,7 mld. Kč, avšak v předchozím roce to bylo 13,7 mld. Kč. Nepříznivý vývoj nastal v roce 2009, kdy zemědělský resort zaznamenal pouze nepatrný zisk ve výši 2,0 mld. Kč.

Snižování významu zemědělství dokumentuje i pokračující uvolňování počtu zaměstnaných v oboru. Jen za rok 2008 ztratil zemědělský sektor 4 tisíce pracovních

míst a počet osob pracujících v odvětví tak klesl již pod hranici 130 tisíc pracovníků. Přitom ještě v roce 2001 pracovalo v zemědělství téměř 160 tisíc osob, práci v zemědělství opustila od roku 2001 jedna pětina zaměstnanců. Ani v roce 2009 se propad nezastavil a

počet zaměstnaných v zemědělství již nedosahoval ani 120 tisíc. Před 20 lety přitom obor zaměstnával více než půl milionů osob (ČSÚ, Česká republika od roku 1989 v číslech, Prohlášení Zemědělského svazu ČR).

Graf 1: Vývoj počtu zaměstnanců v zemědělství, myslivosti a příbuzných oborech od roku 1989 do roku 2008

Zdroj: ČSÚ: Česká republika od roku 1989 v číslech, upraveno autorem

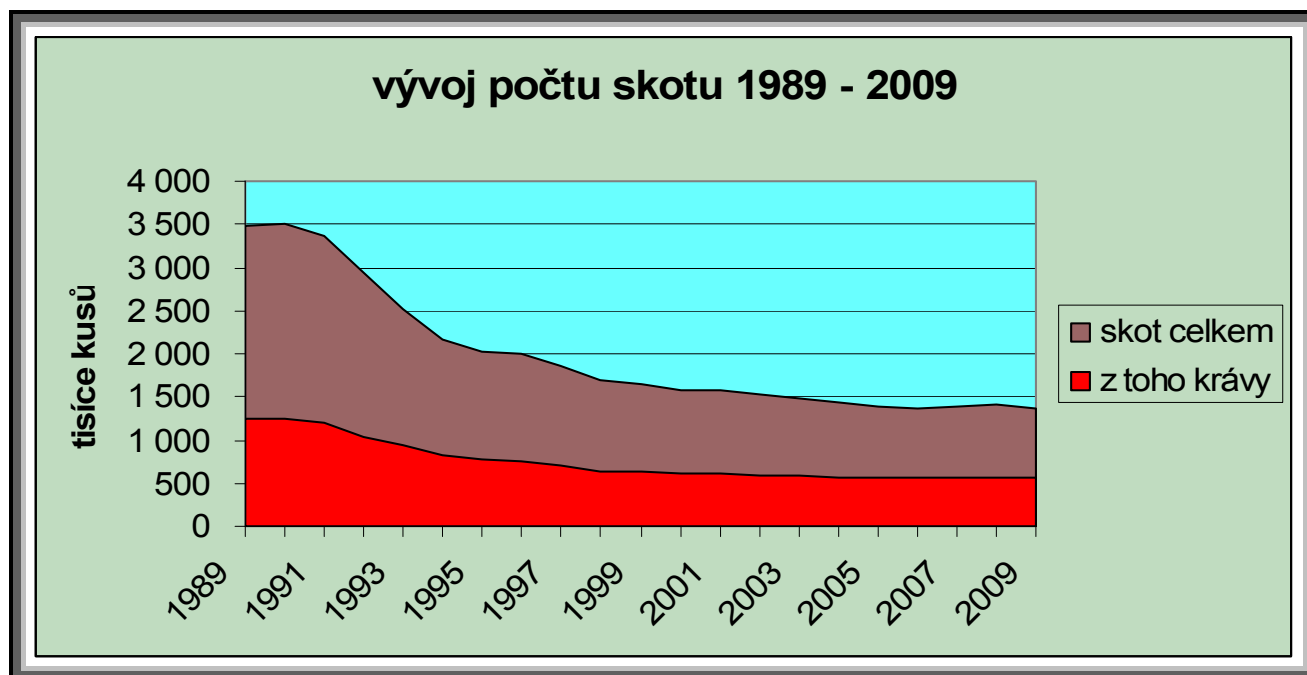
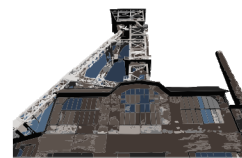
Chov skotu je pracovně, materiálově a organizačně nejnáročnějším odvětvím živočišné výroby a i přes snižující se počty chovaných zvířat představuje chov skotu a produkce mléka jeden z hlavních pilířů českého zemědělství. Chov skotu a produkce mléka mají nezastupitelný význam nejen z hlediska ekonomiky zemědělských podniků, ale i z hledisek závislosti rostlinné výroby na výrobě živočišné (koloběh živin, zhodnocování rostlinné produkce zvláště travních porostů), sociálních (zaměstnanost) a environmentálních (péče o krajinu).

Vývoj produkce jatečného skotu, eventuálně výroby hovězího masa je do současné doby málo uspokojivý. Dochází ke snižování stavu dojnic, které nestačí doplňovat ani počty krav bez tržní produkce (KBTPM). Hlavními příčinami tohoto dosud málo uspokojivého vývoje je v první řadě situace na trhu hovězího masa, která se přímo podílí na poměrně vysokých vývozech zástavového skotu a telat a v posledních letech i

jatečného skotu. Výkrm skotu je dlouhodobě ztrátový a má podstatný vliv na celkový výkon odvětví a chov skotu. I přes mírné oživení v roce 2008 je tak postupně očekáván další pokles výroby hovězího masa.

Důsledkem toho rostou dovozy hovězího masa (v roce 2001 téměř nulový dovoz), snižuje se procento soběstačnosti i při relativně nízké domácí spotřebě. To má negativní vliv nejen na snižování využití domácího zpracovatelského průmyslu projevující se také poklesem pracovních míst, ale i na nižší potřebu zejména objemných krmiv.

Na celkovém propadu počtu skotu se podílel zejména úbytek dojnic, jejichž počty v ČR klesly v letech 2001 – 2007 o více než 23 % - snížení velikosti chovů o 118 tis. kusů. V České republice se v roce 2007 chovalo pouze 411 tis. dojnic, oproti 529 tis. kusů ustájených v roce 2001. V roce 2008 byl zaznamenán další pokles na 406 tis. kusů.

Graf 2: Vývoj stavů skotu a krav od roku 1989 do roku 2009

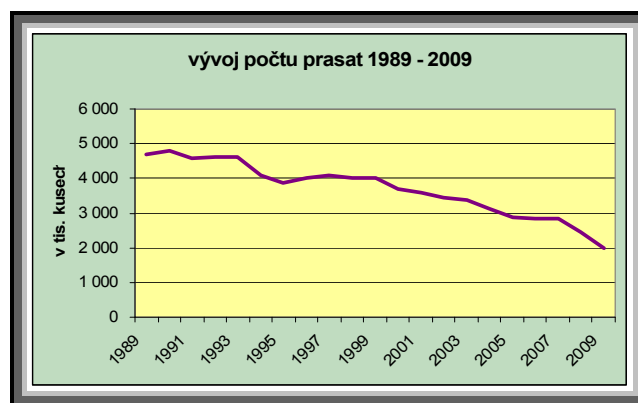
Zdroj: ČSÚ, (Stavy hospodářských zvířat), upraveno autorem

Rovněž produkce vepřového masa se neustále snižuje vlivem dlouhého období cen, které nepokryjí ani náklady na produkci vepřového masa. Jestliže v roce 1989 byl stav prasat 4,7 mil. kusů, v roce 2001 jejich počet činil již jen 3,3 mil. kusů. Ke dni soupisu v roce 2008 poklesly stavy prasat na 2,3 mil. kusů a v roce 2010 je očekáváno další snížení stavu (přibližně ke 2 mil. chovaných prasat). Vezmeme-li vývoj stavu prasat od roku 2004 (vstup do EU) do roku 2008, analyzujeme snížení počtu chovaných prasat celkem o 22,2 %, tj. o 693,5 tis. ks. I přesto je vepřové maso nejvíce konzumovaným masem v ČR a jeho spotřeba se dlouhodobě drží na standardní úrovni, kolem 42 kg na osobu ročně. Protože spotřeba vepřového masa v ČR na rozdíl od počtu chovaných prasat a výroby vepřového masa neklesá (pokles výroby v období let 2001- 2008 o 26,0 %), tento propad musí být kompenzován stále se zvyšujícím dovozem vepřového masa. Od roku 2001 se dovoz vepřového masa zvýšil téměř desetinásobně. Soběstačnost v produkci vepřového masa poklesla z 96,9 % v roce 2004 až na 74,4 % v roce 2008. Aby vůbec mohl být výkrm prasat v ČR realizován, tak se stále zvyšuje závislost na dovozech selat ze zahraničí. A to především z Polska.

3. Základní regionálně geografické diference

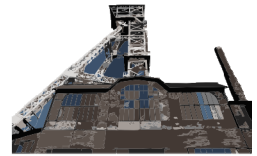
Regiony České republiky však za období let 2001 – 2007 vykázaly ve vývoji stavu skotu velké rozdíly. Pod průměrnou hodnotou poklesu v ČR (o 10 %) se pohybovala necelá polovina okresů. Nejrychlejší tempo úbytku chovaných zvířat bylo evidováno v oblastech, které se již v roce 2001 potýkaly s značným snížením

stavů od roku 1990 a v následujícím období se klesající trend u nich ještě prohloubil. Jednalo se zejména o okresy Středočeského a Jihomoravského kraje, tedy o území (s výjimkou okresu Brno-město) s poměrně vysokým stupněm zornění. Přestože nejvyšší tempo poklesu zaznamenalo Brno-město (o více než 2/3), vzhledem k jeho nízkému stavu skotu a malém potenciálu pro chov není tento pokles natolik významný. Rychlé tempo snížení počtu skotu na méně než 60 % stavu roku 2001 bylo evidováno ve 4 okresech Středočeského kraje (Rakovník, Mělník, Beroun a Kolín) a sousedním okrese Ústeckého kraje Louny (viz. Obr. 2 – Změna stavu dojnic chovaných v okresech ČR v období let 2001 – 2007)

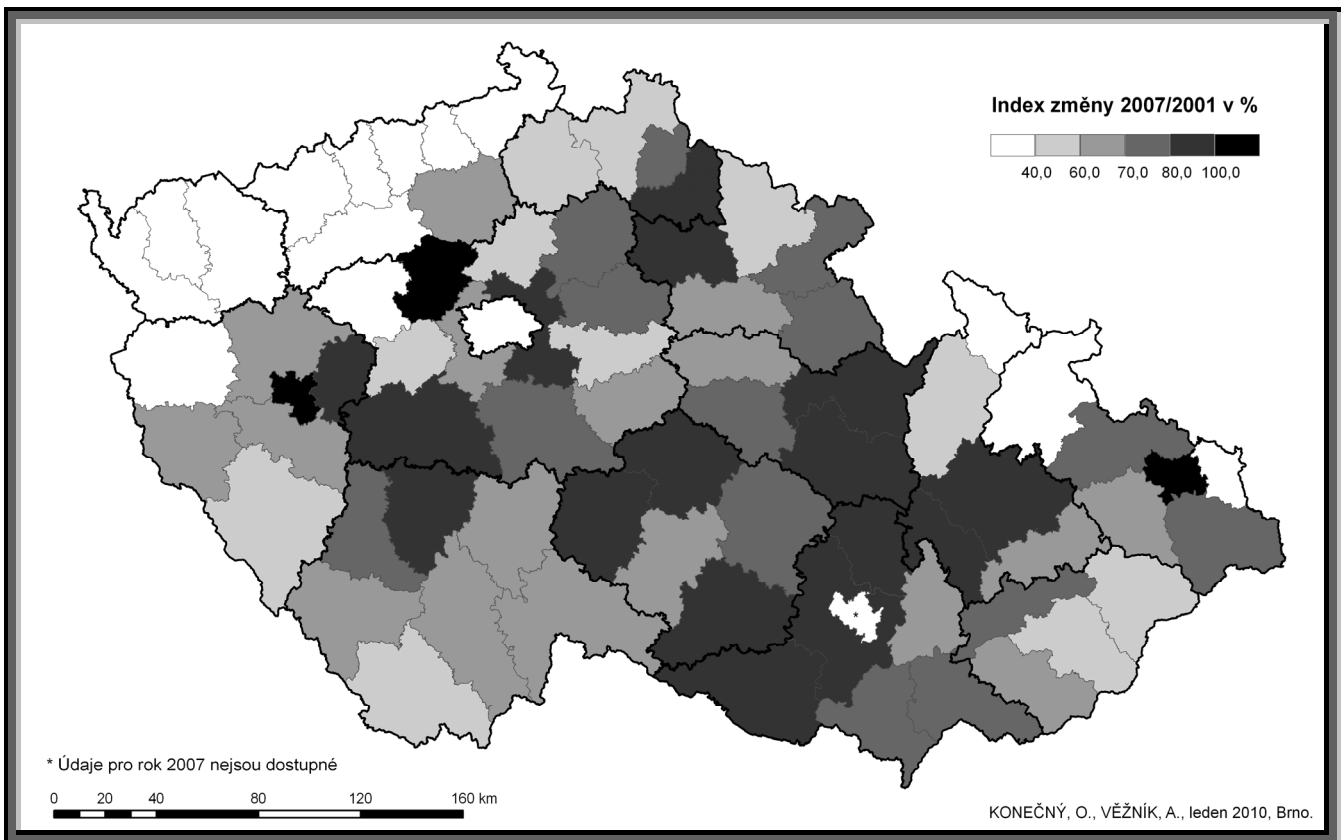
Graf 3: vývoj stavů prasat od roku 1989 do roku 2009.

Zdroj: ČSÚ (Stavy hospodářských zvířat), upraveno autorem

Téměř ve většině českých okresů bylo v období 2001 – 2007 zjištěno snížení stavu dojnic, avšak se značně rozdílnou intenzitou. Vůbec nejrychlejší tempo poklesu bylo zaznamenáno v severozápadních Čechách, kde došlo k razantnímu snížení počtu dojnic ve většině okresů. V okresech Ústeckého kraje Chomutov, Děčín a Teplice se stavy dojnic pohybovaly na méně než 20 % počtu z roku 2001 a v okrese Ústí nad Labem bylo zaznamenáno snížení nepatrně menší. V dalších dvou okresech Ústeckého kraje (Most a Louny) došlo k snížení stavů o více než 70 %. Pouze v okrese Litoměřice nebylo zjištěno takto výrazné tempo poklesu

(pokles o 38 %). Celkově se v Ústeckém kraji snížil počet dojnic o téměř 70 %. Na tuto situaci je však nutno pohlížet s vědomím, že v mnoha těchto okresech byly stavy chovaných dojnic velmi nízké již v roce 2001 a proto se některých případech jednalo o velmi malé absolutní úbytky. V případě okresu Teplice (úbytek jen 131 kusů) a Most (290 dojnic) dokonce jedny z nejnižších v ČR. Ještě větší tempo snížení než v Ústeckém kraji – o 26 % bylo evidováno v Karlovarském kraji, kde došlo k výraznému propadu stavu dojnic v okrese Karlovy Vary (o 77 %) a zejména Sokolově, kde se dojnice přestaly chovat úplně.

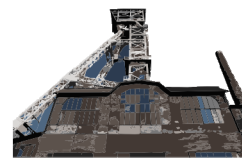
Obr. 2: Změna stavu dojnic chovaných v okresech ČR v období let 2001 – 2007

Zdroj: Soupis hospodářských zvířat k 1. 3. 2001 (ČSÚ); Strukturální výsledky za zemědělství v roce 2007 (ČSÚ)

Regionální vývoj v chovu prasat za sledované období však vykazoval významné diference. Nejvyšší procentuální snížení stavu prasat lze nalézt v několika oblastech: v severozápadních, severních a jižních Čechách a na Severní Moravě. Prakticky zrušeny byly chovy prasat v okrese Karlovy Vary a Ústí nad Labem. V okrese Karlovy Vary zůstalo v chovech pouze necelých sedm stovek prasat, zatímco v roce 2001 jich zde bylo chováno více než 20 tisíc. Přechod na extenzivní formy zemědělství se právě v tomto okrese projevuje slábnoucí krmivovou základnou (neustálé snižování orné půdy) pro chovy prasat. V případě zachování vysokého počtu chovaných prasat je nutností

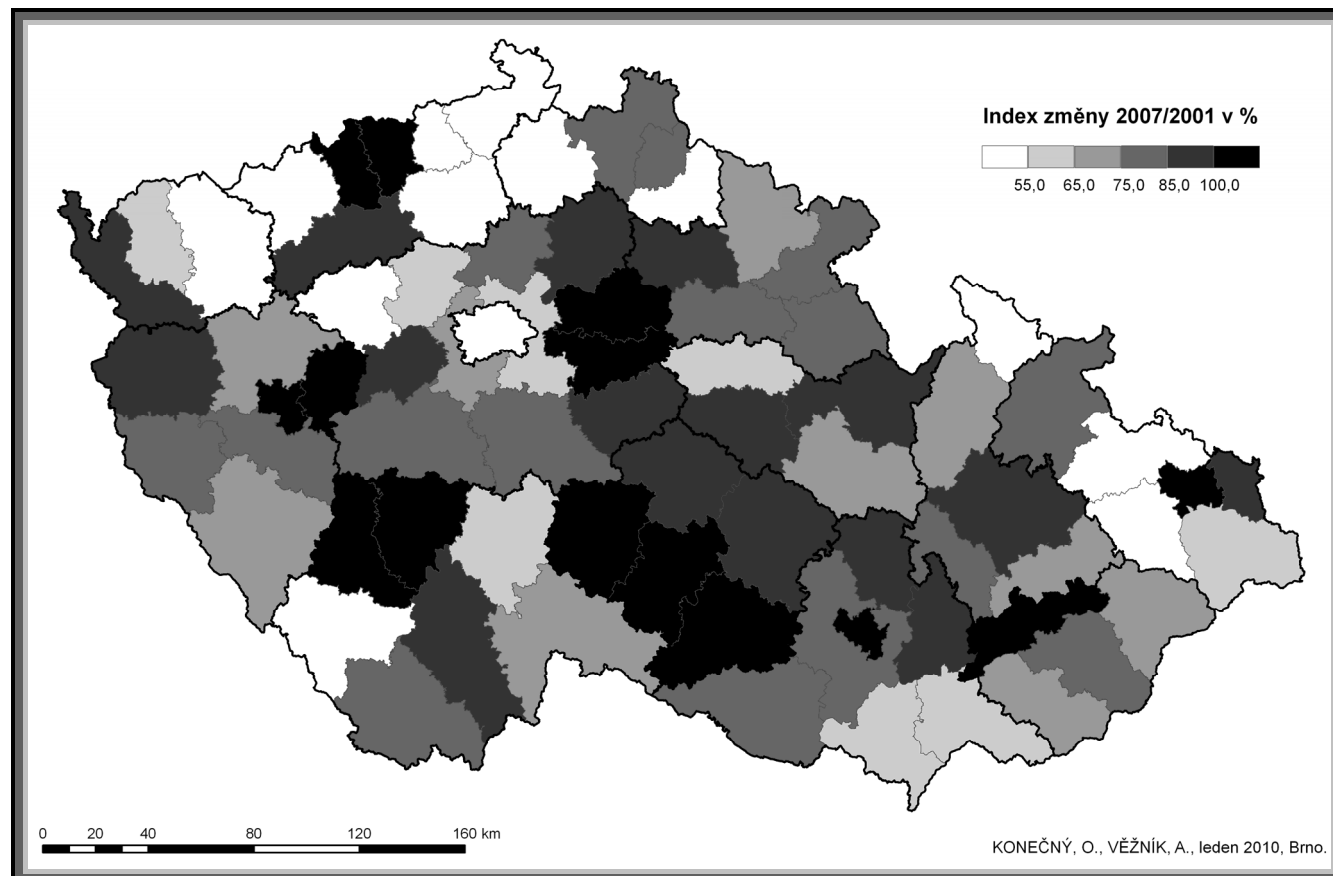
získání krmiv ze vzdálenějších regionů, což místním chovatelům snižuje konkurenceschopnost vůči producentům lokalizovaných v úrodnějších regionech s dostatečnou krmivovou základnou.

Kromě okresu Ústí nad Labem, o polovinu klesly stavy prasat také v dalších okresech Ústeckého kraje – Chomutově, Litoměřicích a Děčíně. Snížení počtu chovaných prasat až na polovinu počtu v roce 2001 bylo zjištěno v severomoravských okresech Nový Jičín a Opava, severočeských okresech Semily a Česká Lípa, jihočeských Prachaticích a středočeském okrese Rakovník. V rámci českých krajů byl nejrychlejším

poklesem postižen Moravskoslezský kraj (snížení o 47 %), Karlovarský kraj (o 46 %) a Liberecký kraj (o 40 %). Jedná se však o oblasti, kde nejsou stavy prasat tak

početné. V některých okresech ČR - např. Znojmu (dostatečná krmivová základna) bylo chováno více prasat než na celém území jednotlivých zmíněných krajů.

Obr. 3: Změna stavu prasat chovaných v okresech ČR v období let 2001 – 2007

Zdroj: *Soupis hospodářských zvířat k 1. 3. 2001 (ČSÚ); Strukturální výsledky za zemědělství v roce 2007 (ČSÚ)*

4. Závěr

Základem prosperity každého zemědělství by měla být konkurenceschopná agrární produkce, podpořená odpovídající cenovou úhradou a vhodnými tržně konformními regulačními mechanismy. Rozsah produkce každé země také musí odpovídat potravinové i energetické soběstačnosti a bezpečnosti. Potřebný produkční a plošný rozměr zemědělství je rovněž základním předpokladem pro plnění sociálních a environmentálních funkcí ve venkovském prostoru a měl by být prioritou zemědělské politiky každého státu.

Jak však ukazuje předložený příspěvek, situace v České republice není z tohoto pohledu příliš pozitivní. Čeští zemědělci se potýkají s nízkou výkupní cenou zemědělských produktů, zvyšujícím se dovozem (snížení potravinové soběstačnosti) a s celkovým snižujícím se produkčním a plošným rozměrem zemědělství. Přestože v souvislosti s nutností respektovat ekologická hlediska a požadavky na ochranu životního prostředí dochází ke zvyšování významu chovu skotu při údržbě krajiny

(zejména v podhorských horských regionech), skutečný vývoj v regionech tomuto trendu příliš nenasvědčuje a současné stavy skotu již nezabezpečují využití travních porostů. To je rovněž v zásadním rozporu s koncepcí zvyšování zatravnění.

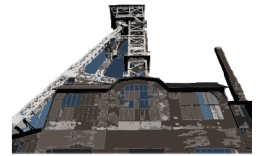
Použité zdroje:

- BOHÁČKOVÁ, I., HRABÁNKOVÁ, M. (2008): Income disparity of Czech agriculture – selected aspects. *Zemědělská ekonomika* 54, 2008 (5): 209 – 216.
- DOUCHA, T., FOLTÝN, I. (2008): Czech agriculture after the accession to the EU – Impacts on the development of this multifunctionality. *Zemědělská ekonomika* 54, 2008 (4): 150 – 157.
- HASIŇSKI, W. (1999): Rolnictwo indywidualne na Dolnym Slasku w okresie transformacji systemowej. Uniwersytet Wrocławski. Wrocław: 290 s.

UNIVERSITAS
OSTRAVIENSIS

XXII SJEZD ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI OSTRAVA 2010

- JANČÁK, V., GÖTZ, A. (1997): Územní diferenciace českého zemědělství a její vývoj. Přírodovědecká fakulta UK Praha. 81 s.
- NÉMETHOVÁ, J. (2007): Polnohospodářská výroba v Nitrianskom kraji a jej postavení v rámci krajov SROV. In: Geografické informácie 11. FPV UKF Nitra, s. 186 – 193. ISBN 978-80-8094-137-6.
- NÉMETHOVÁ, J. (2009): Agropotravinářské štruktury okresu Nitra. Univerzita K.F. Nitra, Prír.fakulta. 192 s. ISBN 978-80-8094-533-6.
- SPIŠIAK, P., LELKÉS, G. (2003): Vybrané problémy agroštruktúr vo vysokoprodukčnej polnohospodárskej oblasti Slovenska – Dolnonitrianský region. In Geografické aspekty stredoevropského priestoru. PEF MU Brno, s. 122-127.
- SPIŠIAK, P. a kol. (2005): Agrorurálne štruktury Slovenska po roku 1989. GEOGRAFIKA Bratislava, 186 s. ISBN 80-969338-4-1.
- SPIŠIAK, P., NÉMETHOVÁ, J. (2008): Agrosubyekty regionu Nitra vo vzťahu k odberateľom polnohospodárskych surovín. Geografický časopis 60, no. 1. s. 65 – 89.
- ŠTOLBOVÁ, M., HLAVSA, T. (2008): The impact of the LFA payments on the FADN farms in the Czech Republic. Zemědělská ekonomika 54, 2008 (10): 489 – 497.
- VĚŽNÍK, A., BARTOŠOVÁ, L. (2004): Selected regional geographical differences of the Czech Republic agriculture, after the transformation processes. Agricultural Economics vol. 50, No. 5: s. 207 – 216. ISSN 0139-570X.
- VĚŽNÍK, A., SVOBODOVÁ, H., ZVARA, J. (2008): Possible impacts of the common agricultural policy reform on development of agriculture in the Jihlava district. In: Geography in Czechia and Slovakia. Theory and Practice at the Onset of 21 st Century. Masaryk University Brno, s. 201- 206. ISBN 978-80-210-4600-9.
- VIZE českého zemědělství po roce 2010. Mze ČR, Praha, 75 str.

Adresa autorů:

Antonín Věžník, Jan Beneš
Geografický ústav
Přírodovědecká fakulta, MU Brno
Kotlářská 2
611 37 Brno
veznik@sci.muni.cz, 105612@mail.muni.cz